

УДК 347.736

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.50>**Поляков Б.М.,***доктор юридичних наук, професор,**провідний науковий співробітник**відділу правової взаємодії бізнесу і держави**Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва**імені академіка Ф.Г. Бурчака**Національної академії правових наук України*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КРЕДИТОРА – ОРГАНА СТЯГНЕННЯ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Постановка проблеми. Процедура банкрутства як правова конструкція, яка має ціллю відновлення платоспроможності підприємств та максимально можливе задоволення вимоги кредиторів, повинна враховувати баланс публічного та приватного інтересів.

Такий баланс інтересів проявляється не тільки стосовно правового статусу боржника чи арбітражного керуючого, а й між самими кредиторами.

Серед кредиторів боржника є також кредитори публічного права, до яких, зокрема, належить кредитор – орган стягнення.

Основне завдання кредитора – органу стягнення це поповнення бюджету держави. Тому законодавець не повинен на шкоду інтересам держави надавати пріоритет у задоволенні грошових вимог приватним господарюючим суб'єктам та фізичним особам.

На жаль, чинний Кодекс України з процедур банкрутства далеко не завжди враховує інтереси держави в регулюванні питань, пов'язаних із правовим статусом кредитора – органу стягнення. У деяких випадках повноваження звичайного конкурсного кредитора приватного права на порядок вищ, ніж у кредитора – органу стягнення. І, як наслідок, це призводить до зловживань у процедурі банкрутства.

Ця правова ситуація щодо кредитора – органу стягнення, на жаль, не сприятиме процесу євроінтеграції України.

Питання правового статусу кредиторів у процедурі банкрутства були в центрі уваги таких науковців, як А. Бутирський, І. Бутирська, Л. Грабован, Ю. Кабенюк, М. Микиєвич, Р. Поляков, Т. Чубар, О. Ярмоленко, та інших.

Водночас проблематика правового статусу кредитора – органу стягнення аналізувалася, на жаль, фрагментарно, що спонукає до проведення наукового дослідження.

Метою статті є виявлення особливостей, розкриття суті та значення правового статусу кредитора – органу стягнення на основі історичного та сучасного аналізу законодавства про банкрутство. Необхідно також виявити недоліки у правовому регулюванні діяльності цієї процесуальної фігури та підготувати пропозиції щодо змін до законодавства про банкрутство.

Виклад основного матеріалу. Відома в Україні фахівець із питань банкрутства – суддя Л. Грабован – влучно зазначає: «Очевидним є те, що від того, яким чином визначено статус кредиторів у справі про банкрутство, якими правами та обов'язками вони наділені, як ефективно вони можуть ними користуватися, залежить досягнення основної мети кон-

курсного провадження – задоволення / погашення вимог кредиторів» [1, с. 52].

М. Микиєвич, Р. Поляков цілком правильно диференціюють кредиторів за суб'єктивним складом на таких: «а) юридичні особи; б) фізичні особи; в) державні органи; г) орган, який уповноважений здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень» [2, с. 59].

Аналізуючи діяльність органів державної податкової служби (далі – ДПС) як кредитора у справі про банкрутство, О. Ярмоленко зазначає, що «... по-перше, органи ДПС, володіючи широкими повноваженнями, можуть впливати на процес розгляду справи про банкрутство, інколи з метою реалізації власних інтересів без врахування інтересів інших кредиторів або боржника; по-друге, судова практика у справах, де ДПС виступає кредитором, є неоднорідною, що створює правову невизначеність і ускладнює прогнозування результатів справи; по-третє, у багатьох випадках ДПС використовує статус кредитора для максимального погашення податкової заборгованості, інколи ставлячи під загрозу можливість подальшого функціонування боржника» [3, с. 201].

Із таким висновком не можна погодитися. Справа в тому, що ДПС чи орган стягнення діє в публічних інтересах, наслідуючи мету якнайшвидшого погашення податкового боргу та обов'язкових платежів, які вкрай необхідні для виплати пенсій, заробітної плати робітникам бюджетної сфери та видатків на оборону держави. Цей орган не може чекати роками, коли, врешті, кредитори після масового оскарження судових рішень за вимогами інших кредиторів зберуться та ухваллять рішення щодо переходу до наступної судової процедури банкрутства (санації чи ліквідації). Ну, не можуть приватні інтереси бути вище публічних, особливо коли кошти потрібні на оборону країни! Водночас публічні інтереси

теж не можуть домінувати над приватними, не даючи розвиватися економічним відносинам. Але законодавець для цього і передбачає порівняно з іншими кредиторами певні обмеження у правовому статусі кредитора – органу стягнення, причому не завжди виправдано, а інколи – на шкоду державі, що неминуче використовують боржник та інші кредитори. Тому суд у провадженні справи про банкрутство, виступаючи як орган держави, якраз враховує основне завдання процедури банкрутства, у тому числі в питаннях збереження підприємства як платника податків.

Правовий статус кредитора – органу стягнення був загалом сформований у період чинності Закону про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом (далі – Закон про банкрутство) у редакціях від 30 червня 1999 року [4] та від 22 грудня 2011 року [5].

Цей закон передбачав банкрутство юридичних та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

У Законі про банкрутство в редакції від 30 червня 1999 року вперше була спроба встановити правовий статус кредитора – органу стягнення.

Вже в ч. 10 ст. 7 Закону про банкрутство в редакції від 30 червня 1999 року передбачалося, що при ініціюванні справи про банкрутство кредитор – орган державної податкової служби чи інших державних органів, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), зобов'язувався долучати до заяви докази вжиття заходів для отримання заборгованості за обов'язковими платежами в установленому законодавством порядку. Тобто на відміну від «звичайного» ініціюючого кредитора орган стягнення повинен був провести спеціальні заходи, щоби отримати заборгованість за податками та зборами, а тільки потім звертатися за допомогою до процедури банкрутства. Наскільки це було виправдано? На наш погляд, процедура банкрутства – це не той правовий механізм,

за якого швидко отримаєш задоволення за вимоги до боржника. Там діє не індивідуальне, а спільне погашення боргів боржника за рахунок усього його майна. І тому, коли особа, яка має законодавчі можливості задовольнити свої вимоги за рахунок майна боржника у пріоритетному порядку, ініціює іншу процедуру погашення цих вимог, коли вони будуть задовольнятися в загальному порядку з більшими матеріальними та часовими витратами, – це є дивом.

Таке обмеження з боку законодавця стосовно органу стягнення в питанні ініціювання справи про банкрутство боржника – платника податків було цілком виправданим та змусовувало орган стягнення робити все можливе, щоби задовольнити податковий борг за допомогою всіх заходів, які надавав законодавець, крім процедури банкрутства.

Необхідно зазначити, що особливість у праві кредитора – органу стягнення в ініціюванні справи про банкрутство продовжує діяти в сучасному законодавстві про банкрутство, зокрема в абз. 6 ч. 2 ст. 34 КзПБ. На цій особливості якраз акцентує Верховний Суд в одній зі своїх постанов. Погоджуємось із позицією Верховного Суду, яку викладено в п.п. 38, 39 постанови від 31 січня 2024 року у справі № 916/2786/23, що особливі вимоги до заяви контролюючого органу, встановлені законодавцем у частині другій статті 34 КзПБ, а також умови ініціювання контролюючим органом справи про банкрутство, з огляду на його повноваження, спрямовані на можливе уникнення ініціювання справи про банкрутство через вжиття всіх передбачених податковим законодавством заходів у сукупності, які могли б призвести до погашення податкового боргу.

У разі якщо передбачені податковим законодавством заходи не призводять до відповідного погашення податкового боргу, право на звернення податкового органу із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство не може бути обмежено [6].

Друге обмеження стосувалося умов укладання мирової угоди.

Відповідно до ч. 2 ст. 36 Закону про банкрутство в редакції від 30 червня 1999 року органи стягнення з метою забезпечення відновлення платоспроможності підприємства-боржника зобов'язувалися погодитися на прощення (списання) всієї заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), яка виникла у строк, що передував двом повним календарним рокам до дня подання заяви про відкриття справи про банкрутство до арбітражного суду та на прощення (списання) частини заборгованості чи її розстрочку (відстрочку) до шести років, яка виникла у строк протягом двох останніх перед днем подання заяви про порушення справи про банкрутство до арбітражного суду календарних років.

Тобто законодавець презюмував згоду кредитора на укладення мирової угоди, яку висловили інші кредитори та боржник, за умови, якщо реалізація такої угоди призведе до відновлення платоспроможності боржника [7, с. 165].

Що стосується інших прав та обов'язків кредиторів, то вони залишалися такими ж, як для всіх, стосовно органу стягнення. Це стосувалося, зокрема, участі у представницьких органах кредиторів, коли орган стягнення мав такий же, як у інших кредиторів, вирішальний голос, який залежав від розміру грошових вимог, включених до реєстру.

Законом про банкрутство в редакції від 21 грудня 2000 року [8] ч. 2 ст. 36 змінено в частині збільшення строку заборгованості до трьох років та виключення граничного шестирічного строку щодо розстрочки (відстрочки).

В той час було комерційне банкрутство, і основне завдання правового регулювання було спрямовано на збереження підприємства шляхом відновлення його платоспроможності.

Необхідно зазначити, що підхід законодавця щодо презюмування згоди на укладення мирової угоди був обумовлений специфікою діяльності органу стягнення. Такий кредитор був найбільш консервативним порівняно

з іншими кредиторами. Його цікавило лише поповнення бюджету за будь-яких умов, незважаючи на можливість боржника-підприємства відновити свою платоспроможність. Тому кредитор – орган стягнення не міг «довго чекати» та надавав перевагу ліквідаційній процедурі, а не мировій угоді, оскільки за мировою угодою боржник міг відновити свою платоспроможність через багато років.

У цій ситуації ідея законодавця була цілком виправданою. Краще зберегти підприємство, яке випускає продукцію та, відповідно, платить податки, ніж ліквідувати його й отримати мізерні гроші, яких може взагалі не вистачити на вимоги органу стягнення.

У Законі про банкрутство в редакції від 22 грудня 2011 року було передбачено звільнення активів боржника, які перебувають у податковій заставі та які забезпечують податкові вимоги, що виникли до порушення справи про банкрутство (ч. 9 ст. 19). Тобто законодавець у процедурі банкрутства диференціював заставу на податкову та цивільно-правову. Податкова застава знімається у процедурі банкрутства та більше не діє. Зовсім інакше відбувається із цивільно-правовою заставою. Кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя), отримують статус забезпеченого кредитора (ст. 1). Такий статус є привілейованим та надає можливість отримувати задоволення своїх вимог за рахунок заставного майна у пріоритетному порядку. У деяких випадках статус забезпеченого кредитора надавав можливість навіть керувати процедурою банкрутства, зокрема в питаннях погодження плану санації та мирової угоди (ст. 30, 80).

Такий порядок проіснував до 21 жовтня 2019 року, до набрання чинності Кодексом України з процедур банкрутства [9] (далі – КзПБ).

Незважаючи на прогресивне значення кодифікованого акта у сфері банкрутства, у ньому є положення, які ще більше погіршили правовий статус кредитора – органу стягнення порівняно із Законом про банкрутство.

Якщо Закон про банкрутство був розрахований на суб'єктів підприємницької діяльності, то КзПБ – майже на всіх юридичних та фізичних осіб незалежно від наявності в них комерційної діяльності. Іншими словами, кодифікований акт у сфері банкрутства став регулювати споживче банкрутство.

Якщо комерційне підприємство потрапило у стан неплатоспроможності, то держава має певний інтерес у його фінансовому лікуванні, оскільки суб'єкт господарювання як товаровиробник впливає на економіку країни. Зовсім інша ситуація складається у споживчому банкрутстві, коли боржники мають певний інтерес у тому, щоб позбутися своїх боргів унаслідок своєї нерозумної поведінки. Тому законодавець повинен був встановити не сприятливі умови для позбавлення боржників від боргів, а певні обмежувальні «фільтри» для ініціювання таких процесів.

Із цього приводу Р. Поліщук зазначає: «...Відсутність у Кодексі України з процедур банкрутства належних критеріїв для відкриття проваджень у справах про банкрутства товариств з обмеженою відповідальністю зумовлює надмірну кількість випадків безпідставного відкриття проваджень у справах про банкрутство щодо товариств, які не є неплатоспроможними. При цьому, судова система через неоднозначне правозастосування норм банкрутного законодавства підлягає надмірному навантаженню з огляду на велику кількість оскаржень судових актів судів нижчих інстанцій» [10, с. 356].

Те ж саме стосується заходів відновлення платоспроможності та умов списання боргів, які повинні бути диференційовані залежно від наявності або відсутності комерційної діяльності у боржника, інакше споживче банкрутство матиме масовий характер та провокувати невиконання грошових зобов'язань.

Зокрема, ще в досудовій санації орган стягнення фактично позбавлявся права голосування в питанні схвалення плану санації. У ч. 3 ст. 5 КзПБ зазначалося, що в разі, якщо план санації передбачає розстрочення чи від-

строчення або прощення (списання) боргів чи їх частини, план санації вважається схваленим органом стягнення в частині задоволення вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах плану санації без необхідності голосування органу стягнення. Як правило, якщо умови плану санації в досудовій санації передбачають розстрочення чи відстрочення або прощення (списання) боргів, то голоси кредитора – органу стягнення додаються до голосів, які підтримують план санації. Такий стан речей призводив до того, що боржники з метою переходу до досудової санації штучно збільшували податкову заборгованість та за рахунок цього маніпулювали голосами кредитора – органу стягнення, щоб «обійти» кредиторів, які були проти схвалення плану санації.

Стосовно цього дуже слушно зазначав Р. Поляков: «Цікава ситуація складається і з органом стягнення податків, оскільки питання щодо вільного волевиявлення взагалі не існує, адже план досудової санації, яким передбачається відстрочення, розстрочення або списання частини боргів, вважається схваленим таким органом у частині податків без необхідності голосування (ч. 3 ст. 5 КзПБ).

При цьому, якщо заборгованість боржника перед податковою становитиме більше 50 % від загальної суми заборгованості, то план досудової санації буде схвалений автоматично. ... Ця проблема може призвести до різних зловживань із боку боржників, які можуть перед початком досудової санації задекларувати будь-яку суму податкової заборгованості» [11, с. 119].

Але це була лише частина можливих зловживань із боку боржника.

В абз. 2 ч. 3 ст. 5 КзПБ передбачалися списання податкового боргу, який виник у строк, що передував трьом рокам до дня проведення зборів кредиторів, та розстрочка (відстрочка) або списання на умовах плану санації податкового боргу, який виник пізніше, за умов, що вони мають бути не гіршими, ніж умови задоволення вимог кредиторів, які підтримали план санації.

Зовнішня сторона приписів норми нібито прогресивна, але фактично це надає боржнику чудовий інструмент для зловживань. Для прикладу, боржник передбачає у плані санації списання всіх боргів, та за рахунок голосів «дружніх кредиторів» і кредитора – органу стягнення досягається схвалення плану санації. Тим паче, «дружнім кредиторам» не потрібні свої вимоги. У вигазі від такого «більярду» є боржник, оскільки вимоги всіх інших незгодних кредиторів, у тому числі кредитора – органу стягнення, унаслідок подальшого затвердження судом плану санації вважалися погашеними. Так, ч. 10 ст. 5 КзПБ передбачала, що затверджений господарським судом план санації є обов'язковим для всіх кредиторів, вимоги яких включені до плану санації.

Правова конструкція досудової санації була дуже зручною для списання податкової заборгованості. Уявіть собі ситуацію, коли будь-який податковий борг, який був виявлений унаслідок перевірки або стягнений чи встановлений за судовим рішенням, міг бути списаний одразу ж за допомогою «чарівної» досудової санації. До речі, разом із кредитором – органом стягнення, напевно, міг бути такий «дружній» кредитор, як адвокатська контора, яка надавала послуги боржнику в його «боротьбі» з податковим органом.

Можна тільки назвати дивом те, що досудова санація не набуло широкого розвитку в Україні. Інакше в нас був би податковий колапс.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пріоритетного права деяких категорій внутрішньо переміщених осіб на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» від 4 грудня 2024 року № 4114-IX [12] ст. 5 КзПБ було виключено.

КзПБ надав неймовірно легкі умови для відкриття справи про банкрутство. Причому отримати судовий наказ у наказному провадженні наразі складніше, ніж відкрити справу про банкрутство.

За Законом про банкрутство в редакції від 22 грудня 2011 року неплатоспроможність як умова відкриття справи про банкрутство передбачала наявність: базового розміру грошових вимог не менше трьохсот мінімальних заробітних плат; їх безспірність; несплату вимог протягом трьох місяців у виконавчому провадженні.

У КзПБ таких умов і близько немає. Не потрібно ні розміру боргу, ні строку несплати, ні безспірності, ні виконавчого провадження (ст. 1). Єдине маленьке застереження: щоб боржник не заперечував стосовно наявності боргу (ч. 6 ст. 39). Іншими словами, щоб між ініціюючим кредитором та боржником не існував спір про право. На сьогодні це єдиний вагомий аргумент, який поки ще стримує масовий потік банкрутства.

Оцінюючи це, А. Бутирський, І. Бутирська правильно зазначають: «Поняття “відсутність спору про право” слід тлумачити як відсутність будь-яких сумнівів чи невизначеності щодо визначення сторін зобов’язання, його предмета, підстав виникнення та розміру боргу, структури заборгованості, а також строків, у які має бути виконане відповідне зобов’язання, та інших істотних умов» [13, с. 358].

Водночас така «зброя захисту» більше стосується боржника, ніж суду.

Якщо боржник та кредитор домовилися, то спору про право вже не існує. І суд у цьому випадку нічого зробити не може.

Можна сказати, що з’явився цілий «клондайк» для зловживань із боку боржника та кредиторів. Тільки для кредитора – органу стягнення все залишилося, як і було (ч. 2 ст. 34 КзПБ).

Тепер боржник може одразу за наявності будь-якого боргу ініціювати процедуру власного банкрутства.

Тут необхідно звернути увагу на абз. 3 ч. 7 ст. 41 КзПБ, який передбачає можливість погашення неустойки (штрафу, пені) у випадку задоволення всіх вимог кредиторів. Тобто, якщо боржник у процедурі розпоря-

дження майном задовольнив усі вимоги кредиторів, крім неустойки (штрафу, пені), то суд закриває провадження у справі про банкрутство й одночасно списує (погашає) штрафні санкції.

На перший погляд, це прогресивне рішення законодавця. Однак, ураховуючи легкість входження у процедуру банкрутства через відсутність бар’єра у виді справжньої стійкої неплатоспроможності, законодавець зробив «подарунок» для порушників податкового законодавства. Для прикладу, податковий орган нарахував пеню за несвоєчасне отримання валютної виручки. Буде сплачувати платник цю пеню? Навіщо, якщо її можна списати (погасити) за допомогою процедури банкрутства. Для цього боржнику потрібно на наступний день ініціювати власне банкрутство, кредиторами вказати податковий орган і, звичайно, адвокатську контору, яка раніше надавала юридичні послуги. Відтак, сплативши у процедурі банкрутства борг адвокатській конторі, боржник отримує судові рішення, відповідно до якого буде повністю списана пеня за несвоєчасне отримання валютної виручки.

Все дуже просто. Як у казці.

Щоб у платників податків не було спокуси, потрібно внести зміни до абз. 3 ч. 7 ст. 41 КзПБ, додавши до речення «Вимоги щодо неустойки (штрафу, пені) вважаються погашеними, про що господарський суд зазначає в ухвалі» слова «крім вимог кредитора – органу стягнення».

Тепер переходимо до процедури санації. Якщо розглянути диспозицію абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ, то вона майже ідентична з абз. 1 ч. 3 ст. 5 КзПБ, яка була чинною до 1 січня 2025 року. Це те ж саме: відсутність права у кредитора – органу стягнення на голосування щодо затвердження плану санації та, відповідно, на введення санації; списання трирічної заборгованості, яка передувала дню проведення зборів кредиторів; погодження на умови розстрочки (відстрочки) та списання іншої заборгованості.

Однак з точки зору процедури банкрутства розробники цієї норми припустилися описок. Коли мова йде про досудову санацію, то відправною точкою цієї процедури є дата проведення загальних зборів кредиторів, на яких вирішується питання про схвалення плану санації. Факт схвалення цього плану є передумовою для ініціювання боржником досудової санації. Надалі боржник подає відповідну заяву й суд розглядає це питання.

Тобто іншої, попередньої дати, у яку фіксувався б пасив боржника, ніж дата проведення загальних зборів кредиторів, досудова санація не передбачає.

Зовсім інакше відбувається, коли відкривається справа про банкрутство.

Там одразу діє мораторій на задоволення вимог кредиторів, який поширюється на грошові вимоги, у тому числі щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію (ч. 1 ст. 41 КзПБ). Винятково ці вимоги, як правило, є конкурсними та становлять об'єкт процедури банкрутства.

З огляду на зазначене для конкурсних кредиторів фіксація їхніх вимог відбувається з моменту відкриття справи про банкрутство.

Завдяки дії мораторію не відбувається «старіння» грошових вимог та їхньої трансформації до так званих натуральних, або непозовних зобов'язань. Справа в тому, що відповідно до абз. 5 ч. 3 ст. 41 КзПБ у період дії мораторію зупиняється перебіг позовної давності. Тобто внаслідок мораторію грошове зобов'язання незалежно від підстав його виникнення «заморожується» [14, с. 344].

Якщо законодавець цього не зробить, то конкурсні зобов'язання кредиторів унаслідок тривалості процедури банкрутства стануть неповноцінними та позбавляться права на судовий захист.

Фіксація пасиву для кредитора – органу стягнення датою проведення загальних зборів кредиторів не відповідає іншим нормам кодексу, які передбачають зупинення перебігу

позовної давності (ст. 41 КзПБ) та формування пасиву боржника (ст.ст. 45, 47 КзПБ).

Як аргумент того, що в абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ мають місце описки щодо «старіння» податкової заборгованості, можна навести положення ч. 2 ст. 125 КзПБ, які стосуються процедури неплатоспроможності фізичної особи. У цій нормі вказано, що податковий борг, який виник протягом трьох років до **дня постановлення ухвали про відкриття провадження** (виділено мною, – ред. Б. П.) у справі про неплатоспроможність боржника, визнається безнадійним та списується у процедурі реструктуризації боргів боржника.

Тобто ми бачимо, що у процедурі реструктуризації, яка є аналогом санації, термін податкової заборгованості, який підлягає списанню, залежить не від дати проведення загальних зборів кредиторів, на яких схвалюється план реструктуризації, а від дня відкриття справи про неплатоспроможність фізичної особи.

Необхідно зауважити, що стосовно банкрутства фізичних осіб правовий статус кредитора – органу стягнення більш захищений. Тут на відміну від юридичних осіб взагалі немає обов'язковості погодження умов розстрочки (відстрочки) та списання іншої заборгованості, термін сплати якої менший, ніж три роки до відкриття справи про неплатоспроможність.

Звертає на себе увагу той факт, що абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ на відміну від ст. 5 КзПБ продовжує діяти, завдаючи збитків державі. Хоча законодавець установив граничний строк процедури розпорядження майном у 170 днів із моменту відкриття справи про банкрутство (ч. 2 ст. 44 КзПБ), унаслідок численних оскаржень судових рішень щодо грошових вимог кредиторів збори кредиторів, на яких вирішується питання про схвалення плану санації, можуть відбутися через декілька років, унаслідок чого грошові вимоги кредитора – органу стягнення «застаріють» та будуть списані через дію колізійної норми абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ.

Ураховуючи зазначене, законодавцю потрібно викласти абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ у такій редакції: «Податковий борг, який виник протягом трьох років до дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника, визнається безнадійним та списується у процедурі санації боржника».

Однак до законодавчих змін судам під час розгляду справ про банкрутство при введенні санації та затвердженні плану до неї необхідно долати колізію абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ шляхом його системного тлумачення з іншими нормами кодексу, зокрема ст.ст. 41, 44, 45, 47, 125 КзПБ, та, відповідно, відраховувати зазначений трирічний строк не з моменту проведення зборів кредиторів, а з дати відкриття справи про банкрутство.

Якщо цього не зробити, держава втрачатиме необхідні для економіки країни кошти.

Тепер стосовно питання щодо черговості задоволення вимог кредитора – органу стягнення.

Вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) задовольняються не позачергово, як вимоги, які забезпечені заставою майна боржника, не в першу чергу, як витрати кредиторів, пов'язані зі справою про банкрутство, а лише в третю чергу (п.п. 1, 3 ч. 1, ч. 6 ст. 64 КзПБ).

Чому так склалося, що податкові вимоги, за рахунок яких існує держава, мають лише невеличкий пріоритет над іншими грошовими зобов'язаннями кредиторів (четверта черга), залишається загадкою.

До речі, в епоху Київської Русі вимоги казни мали найбільший пріоритет порівняно з іншими вимогами кредиторів та були першочерговими.

Із цього приводу Р. Поляков зазначає: «Стосовно порядку погашення заборгованості, то його було визначено ст. 55 Розширеної (просторової) редакції “Руської правди”. У першу чергу задовольнялися вимоги князя, потім – іноземних купців, а вже після того – руських купців. Ця особливість зумовлена тим,

що особа князя ототожнювалась із державою, тому підлягала першочерговому задоволенню» [15, с. 38].

Що могло змінитися з тих часів, щоб державні податки стали неактуальними у країні? Невже зараз податки перестали бути для держави менш пріоритетними, ніж борги перед банками, що забезпечені заставою чи заробітною платою посадових осіб боржника, які довели підприємство до банкрутства?

Як свідчить судова практика, дуже рідко під час розподілу виручених від продажу майна боржника коштів доходить черга до кредитора – органу стягнення. У кращому випадку задовольняються вимоги лише кредиторів першої черги.

На наш погляд, законодавцю необхідно враховувати економічні інтереси держави, надати права забезпеченого кредитора кредитору – органу стягнення стосовно податкової застави.

У статті 1 до речення «забезпечені кредитори – кредитори, вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника» потрібно додати слова «у тому числі податковою».

Необхідно також перенести вимоги кредитора – органу стягнення в частині, не забезпеченій заставою, із третьої черги у першу.

У зв'язку із цим у п. 1 ч.1 ст. 64 КзПБ потрібно додати слова «вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), які не забезпечені податковою заставою».

І, врешті, про припинення зобов'язань унаслідок закриття справи про банкрутство.

Таких підстав законодавець передбачає дві: унаслідок нестачі майна у процедурі ліквідації (ч. 7 ст. 64 КзПБ) та стосовно конкурсних кредиторів, які не взяли участі у справі про банкрутство (ч. 4 ст. 90 КзПБ).

На наш погляд, для кредитора – органу стягнення повинен бути виняток. Законодавець цю обставину частково врахував стосовно кредиторів за вимогами щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страху-

вання (абз. 6 ч. 2 ст. 45 КзПБ). Таким кредиторам не потрібно в обов'язковому порядку заявляти свої грошові вимоги у справі про банкрутство та, відповідно, на них не поширюються приписи ч. 4 ст. 90 КзПБ щодо погашення вимог.

На нашу думку, законодавцю необхідно бути послідовним та надати кредиту – органу стягнення статус привілейованого кредитора. Статус привілейованого кредитора дасть можливість кредиту – органу стягнення не тільки захистити вимоги від наслідків закінчення справи про банкрутство, а також зберегти право на голосування у представницьких органах кредиторів у випадку несвоєчасного заявлення своїх вимог до суду (абз. 3 ч. 4 ст. 45 КзПБ).

Із цією метою потрібно внести до абз. 3 ч. 4 ст. 45 КзПБ, ч. 7 ст. 64 КзПБ, ч. 4 ст. 90 КзПБ слова «за винятком кредитора – органу стягнення» та до абз. 6 ч. 2 ст. 45 КзПБ слова «за вимогами кредитора – органу стягнення».

Такі законодавчі зміни стосовно кредитора – органу стягнення тільки сприятимуть процесу євроінтеграції України.

На підставі викладеного можна дійти таких висновків.

1. Аргументовано, що обмеження законодавця стосовно органу стягнення в питанні ініціювання справи про банкрутство боржника – платника податків було цілком виправданим, оскільки орган стягнення має законодавчі можливості задовольнити свої вимоги за рахунок майна боржника у пріоритетному порядку поза межами процедури банкрутства. У процедурі банкрутства ці вимоги задовольнятимуться в загальному порядку з більшими матеріальними та часовими витратами.

2. Зауважено, що підхід законодавця щодо презюмування згоди на укладення мирової угоди був зумовлений специфікою діяльності органу стягнення, який був найбільш консервативним кредитором порівняно з іншими кредиторами у процедурі банкрутства. Кредитора – органу стягнення цікавило лише поповнення бюджету за будь-яких умов, незалежно

від можливості боржника-підприємства відновити свою платоспроможність. Тому кредитор – орган стягнення надавав перевагу ліквідаційній процедурі, а не мировій угоді, оскільки за мировою угодою боржник міг відновити свою платоспроможність через багато років.

3. Аргументовано, що, незважаючи на прогресивне значення кодифікованого акта у сфері банкрутства, у ньому є положення, які ще більше погіршили правовий статус кредитора – органу стягнення порівняно із Законом про банкрутство. Якщо Закон про банкрутство був розрахований на суб'єктів підприємницької діяльності, то КзПБ став загалом регулювати споживче банкрутство, поширюючись майже на всіх юридичних і фізичних осіб незалежно від наявності в них комерційної діяльності.

4. Доведено, що в досудовій санації, яка регламентувалася ст. 5 КзПБ, орган стягнення фактично позбувся права голосування в питанні схвалення плану санації. Такий стан речей призводив до того, що боржники з метою переходу до досудової санації штучно збільшували податкову заборгованість та за рахунок цього маніпулювали голосами кредитора – органу стягнення, щоб «обійти» кредиторів, які були проти схвалення плану санації.

5. Обґрунтовується, що абз. 3 ч. 7 ст. 41 КзПБ, який передбачає можливість погашення неустойки (штрафу, пені) у випадку задоволення всіх вимог кредиторів, через легкість відкриття справи про банкрутство може бути використаний боржником для уникнення податкової відповідальності.

6. Доводиться наявність описки в нормі (абз. 3 ч. 3 ст. 52 КзПБ), яка регламентує умови плану санації, стосовно списання податкової заборгованості залежно не від дня відкриття справи про банкрутство, а від дня проведення зборів кредиторів. Для всіх конкурсних кредиторів унаслідок дії мораторію відбувається фіксація їхніх вимог з моменту відкриття справи про банкрутство. Завдяки дії мораторію не відбувається «старіння» грошових

вимог та їхньої трансформації до так званих натуральних, або непозовних зобов'язань.

7. Обґрунтовується необхідність урахувати економічні інтереси держави та надати кредиторі – органу стягнення щодо податкової застави права забезпеченого кредитора, а також перенести вимоги кредитора – органу стягнення в частині, не забезпеченій заставою, із третьої черги в першу. Надати кредиторі – органу стягнення статус привілейо-

ваного кредитора, що дасть змогу захистити його вимоги від наслідків закінчення справи про банкрутство, а також зберегти право на голосування у представницьких органах кредиторів у випадку несвоєчасного заявлення своїх вимог до суду.

8. Для усунення проблем, пов'язаних із правовим статусом кредитора – органу стягнення запропоновано внести зміни до відповідних статей КзПБ.

Анотація

Чинний Кодекс України з процедур банкрутства далеко не завжди враховує інтереси держави в регулюванні питань, пов'язаних із правовим статусом кредитора – органу стягнення. У деяких випадках повноваження звичайного конкурсного кредитора приватного права на порядок вище, ніж у кредитора – органу стягнення. І, як наслідок, це призводить до зловживань у процедурі банкрутства.

Метою статті є виявлення особливостей, розкриття суті та значення правового статусу кредитора – органу стягнення на основі історичного та сучасного аналізу законодавства про банкрутство, а також підготовка пропозицій щодо його змін.

Аргументовано, що обмеження законодавця стосовно органу стягнення в питанні ініціювання справи про банкрутство боржника – платника податків було цілком виправданим, оскільки орган стягнення має законодавчі можливості задовольнити свої вимоги за рахунок майна боржника у пріоритетному порядку поза межами процедури банкрутства. У процедурі банкрутства ці ж вимоги задовольнятимуться в загальному порядку з більшими матеріальними та часовими витратами.

Зауважено, що підхід законодавця стосовно презюмування згоди на укладення мирової угоди був обумовлений специфікою діяльності органу стягнення, який був найбільш консервативним кредитором порівняно з іншими кредиторами у процедурі банкрутства. Кредитора – органу стягнення цікавило лише поповнення бюджету за будь-яких умов, незважаючи на можливість боржника-підприємства відновити свою платоспроможність. Тому кредитор – орган стягнення надавав перевагу ліквідаційній процедурі, а не мировій угоді, оскільки за мировою угодою боржник міг відновити свою платоспроможність через багато років.

Аргументовано, що, незважаючи на прогресивне значення кодифікованого акта у сфері банкрутства, у ньому містяться положення, які ще більше погіршили правовий статус кредитора – органу стягнення порівняно із Законом про банкрутство. Якщо Закон про банкрутство був розрахований на суб'єктів підприємницької діяльності, то Кодекс України з процедур банкрутства став загалом регулювати споживче банкрутство, поширюючись майже на всіх юридичних та фізичних осіб незалежно від наявності в них комерційної діяльності.

Доводиться, що в досудовій санації, яка регламентувалася ст. 5 Кодексу України з процедур банкрутства, орган стягнення фактично позбавився права голосування в питанні схвалення плану санації. Такий стан речей призводив до того, що боржники з метою переходу до досудової санації штучно збільшували податкову заборгованість та за рахунок цього маніпулювали голосами кредитора – органу стягнення, щоби «обійти» кредиторів, які були проти схвалення плану санації.

Обґрунтовується, що норми Кодексу України з процедур банкрутства, які передбачають можливість погашення неустойки (штрафу, пені) у випадку задоволення всіх вимог кредиторів, з огляду на легкість відкриття справи про банкрутство боржник може використати з метою уникнення податкової відповідальності.

Доводиться, що наявність описки в нормі Кодексу України з процедур банкрутства, яка регламентує умови плану санації стосовно списання податкової заборгованості, залежить не від дня відкриття справи про банкрутство, а від дня проведення зборів кредиторів.

Обґрунтовується необхідність урахування економічних інтересів держави та надання кредиту – органу стягнення стосовно податкової застави права забезпеченого кредитора, а також перенесення вимоги кредитора – органу стягнення в частині незабезпеченої застави із третьої черги у першу, а також надання кредиту – органу стягнення статусу привілейованого кредитора, що дасть змогу захистити його вимоги від наслідків закінчення справи про банкрутство, та зберегти право на голосування у представницьких органах кредиторів у випадку несвоєчасного заявлення своїх вимог до суду.

Для усунення проблем, пов'язаних із правовим статусом кредитора – органу стягнення, пропонується внести зміни до відповідних статей Кодексу України з процедур банкрутства.

Ключові слова: боржник, банкрутство, вимога, євроінтеграція, інтерес, кредитор, правовий статус, процедура банкрутства, санація, строк, суд, погашення вимог.

Poliakov B.M. PROBLEMS WITH THE LEGAL STATUS OF CREDITORS AS ENFORCEMENT AGENCIES IN BANKRUPTCY PROCEEDINGS

Summary

The current Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures does not always take into account the interests of the state in regulating issues related to the legal status of a creditor-enforcement agency. In some cases, the powers of an ordinary private law bankruptcy creditor are higher than those of a creditor-enforcement agency. As a result, this leads to abuses in bankruptcy proceedings.

The purpose of this article is to identify the characteristics, reveal the essence and significance of the legal status of a creditor-enforcement agency based on a historical and contemporary analysis of bankruptcy legislation, as well as to prepare proposals for its amendment.

It is argued that the legislator's restrictions on the enforcement authority in initiating bankruptcy proceedings against a debtor-taxpayer were entirely justified, since the enforcement authority has the legal ability to satisfy its claims from the debtor's property on a priority basis outside of bankruptcy proceedings. In bankruptcy proceedings, these same claims will be satisfied in the general order with more material and time costs.

It should be noted that the legislator's approach to presuming consent to conclude a settlement agreement was due to the specific nature of the enforcement authority's activities, which was the most conservative creditor compared to other creditors in the bankruptcy proceedings. The creditor-enforcement authority was only interested in replenishing the budget under any circumstances, regardless of the possibility of the debtor-enterprise restoring its solvency. Therefore, the creditor-enforcement authority preferred liquidation proceedings to a settlement agreement, because under the latter, the debtor could restore its solvency after many years. It is argued that despite the progressive significance of the codified act in the field of bankruptcy, it contains provisions that have further worsened the legal status of the creditor-enforcement authority compared to the Bankruptcy Law. While the Bankruptcy Law was designed for business entities, the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures mainly regulates consumer bankruptcy, applying to almost all legal entities and individuals regardless of whether they are engaged in commercial activities.

It has been argued that in pre-trial reorganization, which was regulated by Article 5 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, the enforcement agency was effectively deprived of its voting rights in the approval of the reorganization plan. This situation led to debtors artificially increasing their tax arrears in order to transition to pre-trial reorganization and thereby manipulating the votes of the creditor enforcement agency to “circumvent” creditors who were opposed to the approval of the reorganization plan.

It is argued that the provisions of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, which provide for the possibility of repayment of penalties (fines, penalties) in the event that all creditors' claims are satisfied, may be used by the debtor to avoid tax liability due to the ease of initiating bankruptcy proceedings.

It is argued that there is a clerical error in the provision of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures which regulates the conditions of the rehabilitation plan regarding the write-off of tax arrears depending not on the date of opening bankruptcy proceedings, but on the date of the creditors' meeting.

It is argued that it is necessary to take into account the economic interests of the state and grant the creditor-enforcement authority with regard to tax liens the rights of a secured creditor, as well as to transfer the claims of the creditor-enforcement authority in respect of unsecured liens from the third priority to the first. Grant the creditor-enforcement authority the status of a privileged creditor, which will protect its claims from the consequences of the termination of bankruptcy proceedings, as well as preserve the right to vote in the representative bodies of creditors in case of untimely filing of its claims with the court.

To eliminate the problems associated with the legal status of the creditor-enforcement body, it is proposed to amend the relevant articles of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures.

Key words: debtor, bankruptcy, claim, European integration, interest, creditor, legal status, bankruptcy procedure, reorganisation, term, court, repayment of claims.

Список використаних джерел:

1. Грабован Л. Правовий статус кредиторів за Кодексом України з процедур банкрутства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 52–60. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/10.pdf>.
2. Микиєвич М., Поляков Р. Порівняльно-правовий аналіз правового статусу кредиторів та їхніх органів самоуправління у процедурі банкрутства (неспроможності) за правом України та Німеччини. *Право України*. 2021. № 4. С. 57–70.
3. Ярмоленко О. Особливості участі органів державної податкової служби як кредитора у справі про банкрутство. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 201–209. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2024/24.pdf.
4. Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство» : Закон України від 30 червня 1999 р. № 784-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-14#Text>.
5. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17#n2>.
6. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2024 року у справі № 916/2786/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116855408>).
7. Поляков Б.М. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : наук.-практ. ком. / за заг. ред. Д.М. Притики. Київ : Ін Юре, 2003. 272 с.

8. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-14#Text>.
9. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
10. Поліщук Р.М. Особливості правового статусу кредиторів та їх представницьких органів у справах про банкрутство товариств з обмеженою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 83, ч. 1. С. 352–359. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309480/300979>.
11. Поляков Р.Б. Порівняльно-правовий аналіз процедури банкрутства (неспроможності) в Україні, Англії, Німеччині та Франції : монографія. Київ : Юрид. вид-во «Право України», 2024. 568 с.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пріоритетного права деяких категорій внутрішньо переміщених осіб на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : Закон України від 4 грудня 2024 р. № 4114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4114-20#n6>.
13. Бутирський А.А., Бутирська І.А. Особливості застосування норм Господарського процесуального кодексу України у справі про банкрутство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 1. С. 356–360. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/56.pdf>.
14. Поляков Б.М. «Натуральні зобов'язання» у процедурі банкрутства (неплатоспроможності). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9. С. 342–346. URL: http://lsei.org.ua/9_2025/72.pdf
15. Поляков Р.Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Юрид. вид-во «Право України», 2023. 472 с.

Дата надходження статті: 16.08.2025

Дата прийняття статті: 19.08.2025

Опубліковано: 29.09.2025